

CURRENT STATE OF HOUSEHOLD DEBT BURDEN IN UZBEKISTAN AND THE NEED FOR MACROPRUDENTIAL REGULATION

Raxmanova Odinaxon Akbarali qizi

Lecturer, Department of Economics, Profi University

Abstract

This article examines the trends in the formation of household debt burdens in Uzbekistan, the financial risks associated with the expansion of lending to individuals, and the need for macroprudential regulation of these risks. The economic significance of the debt service-to-income ratio (DSTI), debt-to-income ratio (DTI), and loan-to-value ratio (LTV) in assessing household debt burdens is discussed. The impact of macroprudential requirements introduced by the Central Bank of the Republic of Uzbekistan on borrowers and the stability of the banking system is analyzed. The study substantiates the need to move from an approach based on individual indicators to a comprehensive system that applies DSTI, DTI, and LTV indicators in an integrated manner when assessing household debt burdens.

Keywords

households, debt burden, macroprudential policy, financial stability, credit risk, DSTI, DTI, LTV, microloan, consumer credit.

O‘ZBEKISTONDA UY XO‘JALIKLARI QARZ YUKINING HOZIRGI HOLATI VA UNI MAKROPRUDENSIAL TARTIBGA SOLISH ZARURATI

Raxmanova Odinaxon Akbarali qizi

Profi University, Iqtisodiyot kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekistonda uy xo‘jaliklari qarz yukining shakllanish tendensiyalari, jismoniy shaxslarga kreditlash hajmining kengayishi bilan bog‘liq

moliyaviy xatarlar hamda ularni makroprudensial tartibga solish zarurati tadqiq etilgan. Uy xo'jaliklari qarz yukini baholashda qarzga xizmat ko'rsatishning daromadga nisbati (DSTI), qarzning daromadga nisbati (DTI) hamda kredit summasining garov qiymatiga nisbati (LTV) ko'rsatkichlarining iqtisodiy mazmuni yoritilgan. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan joriy etilgan makroprudensial me'yorlarning qarz oluvchilar va bank tizimi barqarorligiga ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida uy xo'jaliklari qarz yukini baholashda alohida ko'rsatkichlarga asoslangan yondashuvdan DSTI, DTI va LTV indikatorlarini o'zaro bog'liq holda qo'llashga asoslangan kompleks tizimga o'tish zarurligi asoslangan.

Kalit so'zlar: uy xo'jaliklari, qarz yuki, makroprudensial siyosat, moliyaviy barqarorlik, kredit riski, DSTI, DTI, LTV, mikroqarz, iste'mol krediti.

Kirish

So'nggi yillarda O'zbekistonda bank xizmatlarining raqamlashtirilishi, chakana kreditlash mahsulotlarining ko'payishi, masofaviy kreditlash mexanizmlarining rivojlanishi va aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi jismoniy shaxslarga ajratilayotgan kreditlar hajmining oshishiga olib kelmoqda.

Aholini kreditlashning kengayishi bir tomondan iste'molni moliyalashtirish, uy-joy va transport vositalarini xarid qilish imkoniyatlarini oshirsa, ikkinchi tomondan uy xo'jaliklarining daromadlariga nisbatan qarz majburiyatlarining haddan tashqari ortishi xavfini yuzaga keltiradi.

Uy xo'jaliklarining ortiqcha qarzdorligi faqat alohida qarz oluvchining moliyaviy ahvoriga emas, balki banklarning kredit portfeli sifatiga, moliyaviy tizim barqarorligiga va iqtisodiyotdagi yalpi talabga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuning uchun zamonaviy bank nazorati amaliyotida jismoniy shaxslarni kreditlash bilan bog'liq xatarlarni faqat bankning ichki kredit siyosati orqali emas, balki

makroprudensial vositalar yordamida tartibga solishga alohida e'tibor berilmoqda.

Xalqaro amaliyotda LTV, DSTI va DTI kabi qarz oluvchiga yo'naltirilgan instrumentlar kredit siklining haddan tashqari kengayishini cheklash hamda qarz oluvchilar va moliya tashkilotlarining iqtisodiy shoklarga bardoshlilikini oshirishda muhim vositalar sifatida qaraladi.

Uy xo'jaliklari qarz yukining iqtisodiy mazmuni

Uy xo'jaligi qarz yuki deganda jismoniy shaxs yoki uy xo'jaligining mavjud moliyaviy majburiyatlarini o'z daromadlari hisobidan o'z vaqtida bajarish darajasi tushuniladi.

Qarz yuki faqat kreditning mutlaq summasi bilan belgilanmaydi. Bir xil miqdordagi kredit turli daromadga ega shaxslar uchun turlicha moliyaviy yukni yuzaga keltiradi. Shu sababli qarz yukini aniqlashda qarzдорlik va daromad o'rtasidagi nisbatlarga asoslangan indikatorlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Birinchi muhim ko'rsatkich — Debt-Service-to-Income (DSTI) bo'lib, qarz oluvchining ma'lum davrdagi kredit to'lovlarini uning daromadiga nisbatan tavsiflaydi.

$$\text{DSTI} = \text{Kreditlar bo'yicha davriy to'lovlar} / \text{qarz oluvchining daromadi} \times 100$$

DSTI yuqori bo'lishi qarz oluvchining daromadining katta qismi kredit majburiyatlarini bajarishga yo'naltirilayotganini anglatadi.

Ikkinchi indikator — Debt-to-Income (DTI) qarz oluvchining jami qarzдорligi va daromadi o'rtasidagi munosabatni ifodalaydi. DSTI qarzga xizmat ko'rsatishning joriy yukini tavsiflasa, DTI qarz oluvchining umumiy leverage darajasini aniqlash imkonini beradi.

Uchinchi ko'rsatkich — Loan-to-Value (LTV) kredit miqdorining kredit ta'minoti sifatida foydalanilayotgan aktiv qiymatiga nisbatini anglatadi.

$$\text{LTV} = \text{Kredit summasi} / \text{garov qiymati} \times 100$$

LTVning yuqori darajasi qarz oluvchining o'z mablag'lari ulushi pastligini hamda aktiv narxi pasaygan taqdirda bankning potensial yo'qotishlari oshishini anglatadi. Shu

sababli ushbu indikatorlar bir-birini to'ldiradi: DSTI joriy to'lov qobiliyatini, DTI umumiy qarzдорlik darajasini, LTV esa qarzning garov bilan ta'minlanganlik darajasini ifodalaydi.

O'zbekistonda uy xo'jaliklari qarz yuki holati

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2025-yil uchun Moliyaviy barqarorlik sharhi ma'lumotlari uy xo'jaliklari kreditlashida qarz yuki muammosining dolzarbligini ko'rsatadi.

2025-yil yakunida bankdan kredit olgan jismoniy shaxslarning bank va bankdan tashqari majburiyatlari hisobga olingan o'rtacha DSTI ko'rsatkichi 38 foizdan 37 foizgacha kamaygan. Ipoteka va avtokreditlar bo'yicha ham qarz yukining pasayishi kuzatilgan.

Biroq mikroqarzlار segmentida qarz yuki bilan bog'liq xatarlar saqlanib qolmoqda. 2025-yil yakuniga ko'ra mikroqarzlار bo'yicha o'rtacha DSTI 40 foizga yetgan, mikroqarz oluvchilar soni esa qariyb 2,7 million kishini tashkil etgan.

2025-yilning birinchi yarmida bank qarz oluvchilarining 47 foizi bank va nobank sektorida bittadan ortiq qarz majburiyatiga ega bo'lgan. Mazkur ko'rsatkich bir yil avvalgi davrga nisbatan 6 foiz punktga oshgan. Bu esa qarz yukini baholashda faqat bitta bankdagi majburiyatlarni hisobga olish yetarli emasligini ko'rsatadi.

Mazkur holatlar chakana kreditlashning jadal kengayishi sharoitida qarz oluvchining barcha moliyaviy majburiyatlarini hisobga olish, ko'p kreditlilik holatini baholash va kreditlashning ortiqcha o'sishini oldini olish bo'yicha makroprudensial choralarni takomillashtirishni talab qiladi.

O'zbekistonda qarz yukini makroprudensial tartibga solish

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan so'nggi yillarda qarz oluvchilarga yo'naltirilgan makroprudensial vositalar bosqichma-bosqich kuchaytirildi.

2025-yil 1-yanvardan jismoniy shaxslarga ajratiladigan kreditlarning asosiy qismi uchun DSTI ko'rsatkichining yuqori chegarasi 50 foiz miqdorida belgilangan. Ayrim

kreditlar va belgilangan limit doirasidagi istisnolar bundan mustasno.

2026-yil 1-martdan iste'mol kreditlari va mikroqarzlarda DTI ko'rsatkichi ham joriy qilindi. O'rtacha oylik daromadini aniqlash imkoniyati mavjud bo'lgan jismoniy shaxslar va o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun DTI chegarasi 8 barobar, daromadini belgilangan tartibda aniqlash imkoniyati mavjud bo'lmagan shaxslar uchun esa 5 barobar qilib belgilangan.

Bundan tashqari, jismoniy shaxslarga ajratiladigan avtokreditlar bo'yicha LTV ko'rsatkichining yuqori chegarasi 75 foiz, ipoteka kreditlari bo'yicha esa tegishli holatlarda 80–85 foiz darajasida belgilangan.

Mazkur choralarning joriy qilinishi O'zbekistonda makroprudensial siyosatning faqat banklarning kapital va likvidlik ko'rsatkichlarini tartibga solishdan qarz oluvchilarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga qaratilgan kompleks yondashuvga o'tayotganidan dalolat beradi.

Makroprudensial tartibga solishni takomillashtirish zarurati

Amaldagi choralarning ijobiy natijalariga qaramay, uy xo'jaliklari qarz yukini makroprudensial tartibga solish tizimini yanada takomillashtirish maqsadga muvofiq.

Birinchidan, qarz yukini baholashda kompleks indikatorlar tizimi qo'llanilishi kerak.

Faqat DSTI yoki faqat DTI asosida kredit riskini to'liq baholash mumkin emas.

Masalan, qarz oluvchining DSTI ko'rsatkichi maqbul bo'lishi mumkin, lekin uning jami qarzdorligi yillik daromadiga nisbatan yuqori bo'lishi mumkin. Yoki qarz oluvchining daromadi yetarli bo'lsa-da, kredit bo'yicha LTV juda yuqori bo'lishi mumkin.

Shu sababli qarz oluvchilarni quyidagi integral yondashuv asosida baholash taklif etiladi:

$QYI = f(DSTI, DTI, LTV, \text{ mavjud kreditlar soni, daromad barqarorligi, kredit tarixi})$

Bu yerda QYI — qarz yuki integral indikator.

Ikkinchidan, DSTI va DTI ko'rsatkichlarining chegaralari barcha qarz oluvchilar uchun mutlaq bir xil yondashuv asosida emas, balki kredit turi va qarz oluvchining risk profiliga qarab differensiallashtirilishi mumkin.

Uchinchidan, bir nechta kreditga ega qarz oluvchilar uchun alohida risk monitoringi tizimini rivojlantirish zarur. Chunki turli moliya tashkilotlaridagi bir nechta kichik kreditlarning yig'indisi qarz oluvchining real to'lov imkoniyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

To'rtinchidan, qarz yuki ko'rsatkichlarini iqtisodiy siklga mos ravishda qayta ko'rib chiqish mexanizmini shakllantirish maqsadga muvofiq.

Beshinchidan, makroprudensial tartibga solishning moliyaviy inklyuziyaga ta'siri ham hisobga olinishi kerak. Juda qat'iy cheklovlar yuqori riskli kreditlashni kamaytirishi mumkin, biroq ayrim past daromadli uy xo'jaliklarining rasmiy kredit bozoridan foydalanish imkoniyatlarini cheklashi ham mumkin.

Ilmiy taklif

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, O'zbekistonda uy xo'jaliklari qarz yukini makroprudensial tartibga solishda "kompleks qarz yuki monitoringi" mexanizmini joriy etish taklif qilinadi.

Mazkur mexanizm doirasida kredit ajratish va monitoring jarayonida DSTI, DTI, LTV, qarz oluvchining mavjud kreditlari soni, daromad manbalari barqarorligi va kredit tarixidagi kechikishlar yagona risk profilida baholanishi lozim.

Bunday tizim alohida makroprudensial normativlarning samaradorligini saqlagan holda qarz oluvchining real qarz yukini kompleks baholash imkonini beradi.

Xulosa

O'zbekistonda chakana kreditlash bozorining rivojlanishi moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirayotgan bo'lsa-da, uy xo'jaliklari qarzдорligining ortishi bilan bog'liq yangi tizimli xatarlarni ham yuzaga keltirmoqda.

Markaziy bank tomonidan DSTI, DTI va LTV kabi qarz oluvchiga yo‘naltirilgan makroprudensial vositalarning joriy qilinishi mazkur xatarlarning oldini olishda muhim qadam hisoblanadi.

Shu bilan birga, uy xo‘jaliklari qarz yukini samarali boshqarish uchun alohida normativlarni qo‘llashdan ularni yagona tizim doirasida o‘zaro bog‘lashga o‘tish zarur. DSTI, DTI va LTV ko‘rsatkichlarini qarz oluvchining mavjud kreditlari soni, daromad barqarorligi va kredit tarixi bilan birgalikda baholash qarz yukining ortib ketish xavfini oldindan aniqlash, kredit risklarini kamaytirish hamda bank tizimining moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. 2025-yil uchun Moliyaviy barqarorlik sharhi. Toshkent, 2026.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Qarzga xizmat ko‘rsatishning daromadga nisbati (DSTI). 2026.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Qarzning daromadga nisbati (DTI). 2026.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Kredit summasining garov qiymatiga nisbati (LTV). 2026.
5. Bank for International Settlements. Macroprudential policies to mitigate housing market risks. CGFS Papers No. 69.
6. Bank for International Settlements. Principles of macroprudential policy.
7. Karmelavičius J., Otten J. Household Behavior under Macroprudential Borrower-Based Measures. IMF Working Paper, 2026.
8. Nakamura F. Household Debt and Borrower-Based Measures in Finland: Insights from a Heterogeneous Agent Model. IMF Working Paper, 2023.